

**PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF
THE ONTOLOGY OF PEDAGOGICAL COMPETENCE
ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОНТОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Zhytnukhina Kateryna / Житнухіна Катерина Павлівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація: У статті аналізується проблема онтології педагогічної компетентності у вітчизняній педагогічній думці. Мотивується необхідність оптимізації кадрового забезпечення освітніх закладів на основі модернізації системи підготовки педагогічних працівників. Категорії «онтологія», «компетентність», «педагогічна компетентність», «педагогічна майстерність» конкретизуються у педагогічному і соціальнопедагогічному аспектах.

Ключові слова: компетентність, самореалізація особистості, педагогічна компетентність, педагогічна майстерність.

Вступ.

Сучасні динамічні трансформації в освітньому середовищі супроводжуються визначенням нових стратегічних і тактичних орієнтирів у галузі підготовки здобувачів вищої освіти. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти визначаються особистісна орієнтація освіти, оновлення її змісту та форм організації освітнього процесу, органічне поєднання освіти і педагогічної та психологічної науки, інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів [3].

Філософія освіти у даному контексті передусім є своєрідним «каналом зв'язку» між загальною філософією та розробкою вихідних установок і цінностей освіти, однією з яких є підготовка компетентного вчителя-майстра на основі формування основ педагогічної компетентності та майстерності у майбутніх учителів.

Основний текст.

Проблема професійного становлення вчителя і формування його педагогічної майстерності привертала увагу багатьох видатних мислителів, письменників, педагогів, котрі зробили вагомий внесок в історію вітчизняної педагогічної думки (Г. Сковорода, О. Духнович, Б. Грінченко, М. Костомаров, П. Каптерев, К. Ушинський, В. Сухомлинський, А. Макаренко та ін.).

На думку В. Кременя, філософія освіти – порівняно молода галузь науки, що напружено шукає відповіді на фундаментальні питання, пов'язані з розвитком і формуванням творчої особистості, зокрема, майбутнього вчителя, котрий опановує основи педагогічної майстерності. Адже питаннями і проблемами філософського спрямування освіти стурбовані держави в усьому світі. У жодній країні не задоволені сьогодні своїми традиційними освітніми парадигмами, їх цілями і цінностями. Всюди освіта модернізується та формується з урахуванням сучасних потреб суспільного життя, глобалізаційних змін, економічних можливостей та національних традицій. Педагогічна і

філософська спільнота дедалі більше переймається пошуком нового сенсу педагогічної діяльності [4, с. 329-330], що характеризується майстерним виконанням педагогічних функцій.

Учитель завжди був центральною фігурою для систем соціального буття сучасної історичної епохи, коли освіта стала не лише чільним механізмом відтворення духовності, культури, науки в суспільстві, сукупного інтелекту, а й формою існування людини, її соціалізації. На кінець ХХ століття освіта стає основним механізмом соціальних досліджень – соціальної генетики, передавання «генетичного коду» культури, народу чи етносу в цілому, системи ціннісних орієнтацій, досвіду попередніх поколінь. Системна рефлексія соціального інституту освіти з'являється як частина синтетичної та рефлексивної революції людської цивілізації. Вона є частиною процесу реалізації імперативу зростаючого відтворення якості освіти, охоплюючи вищу освіту [9], яка в педагогічному ЗВО спрямовується на формування компетентного вчителя.

Система професійної підготовки сучасного вчителя створена в Україні зусиллями багатьох поколінь педагогів. Водночас, стати повноцінним учасником глобалізаційних процесів у світі може лише та країна, в якій інтелектуальні професії набули масового характеру, а інвестиції в розвиток людського потенціалу є найбільш вагомими й ефективними [8, с. 20].

Тому підготовка вчителя до професійної діяльності на рівні формування і вияву педагогічної компетентності та майстерності у сфері навчання й виховання підростаючого покоління є складною проблемою, яка окреслює об'єкт багатьох наукових досліджень у філософії, психології, педагогіці та ін.

Державна політика України у сфері освіти передбачає оптимізацію кадрового забезпечення освітніх закладів на основі модернізації системи підготовки педагогічних працівників [2]. Саме в цьому руслі реформується: створено основне законодавче поле освітянської галузі, розроблено нормативно-правову базу для розвитку національної системи освіти згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, законами «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту» [4, с. 331]. Актуальність цієї проблеми визначає її зміст, ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави; базується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту освіти.

Значний внесок зробили науковці, котрі, вирішуючи проблему готовності сучасної освіти відповідати на виклики ХХІ століття.

Так, розглядаючи проблему онтології (вчення про буття як такого, незалежно від суб'єкта діяльності) педагогічної компетентності, О. Субетто акцентує увагу на сутнісному в процесах педагогічної компетентності, на її законах і закономірностях, визначає спрямованість метаморфоз у педагогічній науці, освітології. Філософ узагальнює сутність педагогічної компетентності,

що несе в собі смисли розвивального професіоналізму, який піднімається до рівня відповідальності вирішення тих нових завдань виховання та освіти, які передбачені історичною глобально-проблемною ситуацією для людства в III тисячолітті [9].

Спрямованість наукових пошуків на вивчення онтології та феноменології педагогічної компетентності свідчить про актуальність філософсько-педагогічної рефлексії, що домінує у філософській і педагогічній літературі. Онтологія педагогічної компетентності – це онтологія самореалізації особистості педагога. Адже вчитель, котрий творить Людину (за В. Сухомлинським), виконує окреслену місію тоді, коли він сам творить себе і передає це мистецтво учням, у чому і полягає його професійна самореалізація. Отже, узагальнюючи світоглядно-філософські основи педагогічної компетентності, зазначимо, що онтологія орієнтована на розкриття сутності педагогічної відповідальності, що дає змогу встановити багатомірний простір експлікації категорії «педагогічна компетентність».

Сучасні дослідники приділяють особливу увагу підготовці майбутнього вчителя до педагогічної діяльності на засадах урахування основ педагогічної компетентності [5], визначають аксіологічну (ціннісно зорієнтовану) складову у формуванні педагогічного потенціалу майбутнього вчителя, розглядаючи аксіологічний підхід як методологічну основу розвитку духовного потенціалу вчителя, в основі якого – *аксіологія* – наука про цінності.

Ще одним науковим підходом до формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя є акмеологічний. *Акмеологія* як наука про закономірності розвитку дорослих людей під впливом освіти виникла на стику психології та педагогіки, що актуалізує її використання у формуванні педагогічної компетентності майбутніх учителів. За Хаустовою О. В. акмеологія визначається як міждисциплінарна галузь знань у системі наук про людину, у якій реалізуються «пошуки закономірностей саморозвитку зрілої людини; закономірності навчання вершинам життя і професіоналізму в діяльності; самоосвіта; відповідальне ставлення, самоорганізація і контроль; закономірності самовдосконалення, самокорекції і самоорганізації діяльності під впливом нових вимог, що виходять як із професії та суспільства, розвитку науки, культури, техніки, усвідомлення своїх здібностей і можливостей, переваг і недоліків власної діяльності» [12, с. 128].

Отже, компетентність є проявом якості людини, що з одного боку відображається в якості її праці, її діяльності, а з іншого – якість праці, якість творчості людини знаходить «відбиток» на якості людини. Завдяки взаємним переходам потенційної і реальної якості відбувається або збільшення якості людини, її професіоналізму, майстерності, або ж спостерігається зворотне явище – деградація якості, втрата потенціалу.

Таким чином, педагогічна компетентність є вищим рівнем якості педагогічної діяльності-дії й відповідно якості вчителя, педагога. Вона акумулює в собі не лише якість професіоналізму (функціональна якість), але й якість особистості, тобто системно-соціальну якість людини.

Оскільки вчитель докладає зусиль до формування, «творення» особистості,

то в тій чи іншій мірі ця творчість Учителя «відбивається» на особистості учня. Але для того, щоб «творити людину» на рівні вимог історичної епохи, вчитель має бути енциклопедистом, синтезатором знань, накопичених людством, повинен бути людиною культури, водночас і людиною сучасності, і людиною майбутнього, творцем, дослідником, ученим, що займає свою переконливу позицію у відношенні до проблем розвитку світу, людини, своєї країни. Усі ці вимоги доповнюють потребу професіоналізму, потребу бути «майстром у професії». Це ідеальна форма буття Вчителя у світі. Тому педагогічна компетентність як форма звеличення штабелями якості діяльності Вчителя (педагога, викладача) несе в собі сенс наближення до ідеальної форми буття Вчителя [9, с. 42-43].

Висвітлюючи філософське розуміння компетентності, Хаустова О. В. зазначає, що ця категорія постає як «звеличення духу», «досконалість якості всіх рухів і помислів», «найвища урочистість усіх почуттів», «торжество якості». На думку науковця, важливою передумовою компетентності виступає майстерність та бажаність праці. «Часто обговорюється, наскільки бажаність праці підвищує її продуктивність і якість. Усі погоджуються з тим, що ця умова праці набагато покращує всі наслідки роботи» [12, с. 130]. Бажаність праці – це і є прихильне ставлення до предмету праці, до того, на що спрямована праця людини. Погляд науковця на зв'язок бажаності певного виду діяльності та її якості призводить до узагальнення, що майстерність є вищим проявом прихильності до того, що робиш.

Окреслену думку доповнює О. Субетто, зазначаючи, що «майстерність – вершина любові, яка проявляється у професійній діяльності». Водночас філософ транслює розуміння поняття майстра, що подає у «Живій етиці» О. Реріх, розглядаючи його як людину, котра поєднує в собі найвищий рівень органічності праці, синтезуючої всі види «начал»: духовного, природного, професійного [9, с. 7].

Наприклад, поради великого просвітителя Г. Сковороди щодо позиції вчителя, його впливу на дитячі серця, зауваження, спрямовані на виправлення певних недоліків у професійній діяльності педагога, є цілком актуальними для формування унікального образу педагога-майстра, покликаного працювати зі школярами. Серед основних вимог, які український філософ ставить до педагога, визначається глибокий розум, висока мораль, єдність слова та діла, безмежна відданість своєму народові, вміння застосовувати набуті знання на практиці тощо.

У науковому спадку К. Ушинського, який стояв у першій вітчизняній науковій педагогіці, основною ідеєю є поєднання процесів навчання і виховання, що потребує від учителя вияву високого рівня педагогічної компетентності.

На думку О. Духновича педагогіка є мистецтвом мистецтв, а педагог усіх митців перевищує, якщо досконало оволодіє педагогічними знаннями, вміє їх застосовувати й передбачати наслідки зробленого: «такими міркуваннями займатися, як би змогли легше і більш успішно виконувати свій обов'язок» [6, с. 518].

Ідеї творчого підходу до вчительської діяльності почали реалізовуватися у вітчизняних закладах освіти на різних етапах історичного розвитку педагогічної думки. Адже становлення національної української школи неможливе без компетентного вчителя, який є дійовою та рушійною силою в організації та здійсненні освітнього процесу. На думку М. Драгоманова, високоосвічена й високоморальна особистість, котра досконало володіє мистецтвом навчання та виховання, є основою для формування педагогічної майстерності вчителя [6, с. 221-231].

Таким чином актуалізується проблема педагогічної компетентності вчителя не тільки як складової частини педагогічної науки, а й як загальної культури, одного з найважливіших чинників національного прогресу і навіть у глобальному масштабі [1]. У цьому аспекті заслуговує на увагу трактування К. Ушинським суті самої педагогіки, яка здебільшого розглядається в широкому розумінні як сума знань потрібних або корисних для педагога, й у вузькому – як зібрання виховних правил. Великий педагог спрямовував учителів на те, щоб зрозуміти педагогіку «як теорію мистецтва, виведеною з цих наук». Педагогіка, на думку К. Ушинського, є «першим з вищих мистецтв, бо вона прагне задовольнити найбільшу з потреб людини й людства – їх прагнення до вдосконалення у самій людській природі; до вираження самої природи людини – її душі й тіла; а вічно передуючий ідеал цього мистецтва є довершена людина» [11, с. 193-194].

Саме на реалізацію мети досягнення довершеності і повинна бути спрямована діяльність педагога, що базується, перш за все, на його педагогічній майстерності навчати та виховувати. Адже хороший учитель має на уроках уникати шаблону й одноманітності, використовуючи і демонструючи результати теоретичної підготовки на практиці.

А. Макаренко характеризує поняття «майстерність вихователя», розглядає проблему педагогічної компетентності як проблему створення єдиного виховного колективу. Для видатного педагога проблема майстерності – це проблема раціоналізації праці вчителя-вихователя. Майстерність – це те, чого можна добитися, і як може бути відомий майстер-токарь, так і повинен і може бути майстер-педагог [7].

В. Сухомлинський звертає увагу на особистісний аспект витоків педагогічної компетентності як майстерності. Звертаючись до вчителів, він пише: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, у її ставленні до знань і до вас, учителів. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Піклуйтеся про збагачення цього ґрунту, без нього немає школи» [10, с. 153]. Педагогічна майстерність реалізується в діалектиці взаємодії вчителя й учня, вона проявляється в учнях, в тому, як підтримується в школярах «вогонь» бажання вчитися, до подолання труднощів, до творчості й натхнення – ось основна думка В. Сухомлинського. Таким чином, творчість учня в навчанні стає тією «печаткою», про яку писав М. Реріх, і котра несе на собі відбиток особистості вчителя-майстра.

Нам імпонує думка В. Сухомлинського, котрий пов'язує педагогічну майстерність з педагогічною культурою, в якій виокремлює такі виміри проблеми майстерності, як гармонійний розвиток розумових здібностей учня, виховання в ньому бажання вчитися, інтересу до знань, прагнення оволодівати духовними багатствами, жити повноцінним інтелектуальним життям; гармонійну єдність освіти і виховання, перетворення знань в особисті переконання, єдність навчання і морального виховання, багатство і багатогранність джерел морального виховання школярів, єдність педагогічних переконань учителів і батьків тощо.

У теоретичному спадку В. Сухомлинського конкретизовані основні складові педагогічної компетентності [10]. Педагог відносить до них: гуманізм – ставлення до дитини як найвищої цінності, що виявляється гармонійним поєднанням доброти, любові, милосердя, чуйності; професіоналізм – глибоке знання вчителем навчального предмету, його методики, сучасних досягнень педагогіки і психології; педагогічні здібності – комунікабельність, інтуїція, переконання, оптимізм, здатність до творчості; педагогічну взаємодію – професійний такт учителя, культура мови і спілкування з учнями, врахування психофізіологічних особливостей дитини.

Висновки.

Отже, вирішення проблеми формування педагогічної компетентності майбутніх учителів бере початок з вивчення наукового спадку видатних мислителів, педагогів, філософів щодо сутності категорії «педагогічна компетентність» та «майстерність» у різних історичних періодах.

У педагогічних дослідженнях сучасності ця проблема не втратила актуальності, тому пошуки оптимальних шляхів підготовки майбутніх учителів спрямовуються на те, щоб випускники вищої школи були підготовлені до педагогічної роботи не тільки згідно з програмою навчання студентів певного профілю, але й входили у самостійну професійну діяльність з належним рівнем сформованості педагогічної компетентності та майстерності. Відтак актуалізується проблема історичного аналізу практики формування педагогічної компетентності майбутніх учителів.

Література

1. Громовий В. Хочеш бути глобальним педагогом, будь ним! *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 1. С. 77–78.
2. Державна програма «Вчитель». *Голос України*. 2021-222. 28 березня. С. 3–5.
3. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради України. 2023. № 20. С. 506–536.
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-е вид. Київ : Т-во «Знання» України, 2011. 520 с.
5. Лазарєв М. О. Основи педагогічної творчості. Суми : ВВП «Мрія»-ЛТД, 1995. 212 с.
6. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2003. 450 с.

7. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду Твори : в 7 т. Т. 5. Київ, 1985. С. 214–230.

8. Пасько К. М. Світоглядно-філософські основи формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки вчителя : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10. Київ, 2008. 210 с.

9. Субетто А. І. Онтологія та феноменологія педагогічної майстерності. Книга перша Тольятті, 1999. 208 с.

10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям; вид. четверте. Київ : «Рад. школа», 1973. 288 с.

11. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. редкол. : В. М. Столетов [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1983. Т.1. 326 с.

12. Хаустова О. В. Аксиологічний підхід як методологічна основа розвитку духовного потенціалу вчителя. Педагогіка. 2010. Вип. 12 (65). С. 128–134.

References

1. Hromovi V. Khochesh buty hlobalnym pedahohom, bud nym! Visnyk prohram shkilnykh obminiv. 2005. № 1. S. 77–78.

2. Derzhavna prohrama «Vchytel». Holos Ukrainy. 2021-222. 28 bereznia. S. 3–5.

3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2023. № 20. S. 506–536.

4. Kremen V. H. Filosofiia liudynotsentryzmu v osvitnomu prostori. 2-e vyd. Kyiv : T-vo «Znannia» Ukrainy, 2011. 520 s.

5. Lazarev M. O. Osnovy pedahohichnoi tvorchoosti. Sumy : VVP «Mriia»-LTD, 1995. 212 s.

6. Liubar O. O. Istoriiia ukrainskoi shkoly i pedahohiky : navch. posib. Kyiv : T-vo «Znannia», KOO, 2003. 450 s.

7. Makarenko A. S. Deiaki vysnovky z moho pedahohichnoho dosvidu Tvary : v 7 t. Т. 5. Kyiv, 1985. S. 214–230.

8. Pasko K. M. Svitohliadno-filosofski osnovy formuvannia pedahohichnoi maisternosti v systemi profesiinoi pidhotovky vchytelia : dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.10. Kyiv, 2008. 210 s.

9. Subetto A. I. Ontolohiia ta fenomenolohiia pedahohichnoi maisternosti. Knyha persha Toliatti, 1999. 208 s.

10. Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam; vyd. chetverte. Kyiv : «Rad. shkola», 1973. 288 s.

11. Ushynskyi K. D. Liudyna yak predmet vykhovannia. Sproba pedahohichnoi antropolohii. Vybrani pedahohichni tvory : u 2 t. redkol. : V. M. Stoletov [ta in.]. Kyiv : Naukova dumka, 1983. Т.1. 326 s.

12. Khaustova O. V. Aksiolohichni pidkhid yak metodolohichna osnova rozvytku dukhovnoho potentsialu vchytelia. Pedahohika. 2010. Vyp. 12 (65). S. 128–134.

Abstract: The article analyzes the problem of the ontology of pedagogical competence in the national pedagogical thought. It is motivated by the need to optimize the staffing of educational institutions based on the modernization of the system of training of pedagogical workers. The categories «ontology», «competence», «pedagogical competence», «pedagogical skill» are specified in pedagogical and socio-pedagogical aspects.

Keywords: competence, self-realization of the individual. pedagogical competence, pedagogical skill.